

МОТИВЪТ НЕ ТРАЕ НИЩО! В СОНЕТИТЕ НА СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ

KALIN MIHAYLOV

Sofia University of St. Kliment Ohridski

THE NOTHING LASTS! MOTIF IN STOYAN MIHAYLOVSKI'S SONNETS. The paper focuses on the 1895 collection *Philosophical and Satirical Sonnets* by Stoyan Mihaylovski (1856–1927), a prominent Bulgarian poet and public figure. This collection allows researchers to study how the sonnet, a form of literary expression typically associated with Western Europe, settles in and makes itself noticeable in a creative path containing a vast number of East European features. The analysis begins with the sonnet *Nothing Lasts!*, which affirms the idea that human efforts, strivings and ideals are, after all, worthless. While this idea, among others in Mihaylovski's collection, is consistent with ancient philosophical traditions, associated with Horace and his poem *Exegi monumentum*, the Bulgarian poet deals with it in an opposite vein: it makes no sense to erect a verbal monument untouched by a human hand. From here the analysis moves on to French Renaissance poet Pierre de Ronsard (1524–1585), as the *carpe diem* motif (another reference to Horace), as well as *acedia* (a form of sadness or grief, characteristic of the Renaissance sonnet after Petrarch) are present in both Ronsard and Mihaylovski's works. *Acedia* is discussed in connection with the two previously mentioned Horace motifs. The analysis leads to the conclusion that both poets search for a way out of *acedia* in their lyrical worlds. While Ronsard opts for the horizon of love and personal happiness here and now, Mihaylovski reaches out for a wider and more universal philosophical horizon, which excludes the possibility of such happiness. This is why Mihaylovski's collection leans towards an escape from *acedia* that presents the ego dissolving in an unconscious existence, unaffected by the vicissitudes of fate and the triumph of destruction in the course of world history.

Keywords: Stoyan Mihaylovski, Pierre de Ronsard, sonnet, *acedia*, Renaissance poetics, Horace, Christianity and literature

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2024.13.93-107>

Две са основните причини да се заема с тази изследователска тема.¹ Първата е, че досега съм се занимавал главно с късното творчество на Михайловски след 1905 г., а от сонетите му съм обръщал специално внимание на един – шедьовъра *Лама сабахтани*. Тук искам да погледна и към онова, което го предшества с десет години – сбирката *Философически и сатирически сонети*, издадена през 1895 г., която почти сто и тридесет години след своята поява все още не е получила дължимото литературоведско внимание.² Трябва да отбележа, на второ място, че сонетната форма, която ме е интересувала и друг път, е много подходяща за изследване и в контекста на темата на Кръглата маса, посветена на паметта на д-р Саня Велкова-Кожухарова – заради *внедряването в българската култура на един чужд културен и литературен модел*.

Плодотворно е да се проследи как една типично западна форма на изразяване и мисловност се настанява и присъства в култура като българската, която носи ред ориенталски черти (визирам основно византийските, източноправославните специфики, но и не само тях).³ Правил съм подобно проследяване във връзка със сонетите на Димитър Попниколов (Петканов), автор, внедряващ целенасочено и последователно в българската поезия английския (*Шекспировия*) вариант на сонета, изпълвайки го с източноправославно духовно съдържание (може да се каже и че го *респиритуализира*).⁴

Целта на заниманията ни в следващите редове ще бъде да видим как подобно културно и литературно усвояване се осъществява в лириката на Стоян Михайловски, който, за разлика от Димитър Петканов (и като Константин Величков), предпочита и държи да използва класическия италиански вариант на сонета. Изложението съдържа полагането на сонета *Не трае нищо!* в контекста на няколко други стихотворения от сбирката *Философически и сатирически сонети*; успоредяване на *Не трае нищо!* с текст

¹ Идеите на статията са представени в научен доклад на Кръглата маса на тема *История и култура на Балканите: Чужди влияния, контекстуална адаптация, хибридни явления* в памет на д-р Саня Велкова-Кожухарова (София, 2–3 ноември 2023).

² Друг е въпросът, че името и творчеството на Стоян Михайловски като цяло започват тревожно да избледняват в националното литературно съзнание, което мога да констатирам при работата си със студенти филолози.

³ За творчеството на Михайловски изобщо е характерна употребата на източните (*възточните*) мотиви, често с характер на литературни мистификации, при които зад османска или друга източна маска се разполагат реални от съвременната на автора социокултурна и политическа действителност (вж. Mihaylovski 1987: 802–803). Тук обаче не се занимавам с този вид сатирична употреба на източното.

⁴ Вж. Михайлов, Калин. „Димитър Тополин и респиритуализирането на сонетната форма.“ *Zeszyty Cyrylo-Methodiańskie*, no 7 (2018): 135–149.

от Пиер дьо Ронсар от цикъла сонети, посветени на Елена; връщане към споменатия вече сонет *Лама сабахтани*, за да проследя как очертаната до момента картина кореспондира с това *ключово* и възприемано с основание като *преломно* за цялата лирика на Михайловски стихотворение. В заключение си позволявам да лансирам предпазливо една *хипотеза в проспективен план*, засягаща актуалността на цялостното творчество на поета философ и сатирик, резонността на която ще бъде потвърдена или опровергана от развитието на социокултурната ситуация по света и у нас в близко бъдеще.

Сред седемдесет и трите творби на *Философически и сатирически сонети* сонетът *Не трае нищо!* (с удивителен знак в края на заглавието) заема шестнадесето място. Ето пълния му текст (Mihaylovski 1987: 42):

Не трае нищо!

*Fugit irreparabile tempus!
Ad nihilum omnia recidunt!⁵*

Не трае нищо!... Всеки час по нещо ни отнема!
Летата на живота са видения скоротечни!
Във хода към нищожество минутен отдих нема,
едни окови само на човешкият дух са вечни!

Тъга без име!... Времето да чувствуваш как бяга,
как преобръща в спомен чер най-лучезарно дело,
как смазва всеки чист възторг и всяка воля блага
и, против времето безсилен, да навеждаш чело!

Не трае нищо!... Тоз припѐв в три думи е ужасен
кат майчин рев пред хладний труп на детенце любимо!...
В безцелни схватки, в подвиги безплодни, труд напрасен,

лют вятър сякаш лист по лист, оголва ни душата!...
О, разрушението в света е сал неразрушимо,
и род на род един завет предава – мрътвината!

⁵ Епиграфът е от поемата *Георгики* на Вергилий и в превод означава: *Лети невъзвратимото време! До нищо всичко се свежда!* (вж. Mihaylovski 1987: 739).

Да се опитаме да направим един *каталог на нетраещото* в творбата на Михайловски – на онова, което времето ни отнема, което *изяжда* в (или *от*) живота ни *всекий час*. Ще разделя намереното с оглед на тези три основни части във *вътрешното развитие на сонета* като лирически жанр, за които неговите теоретици отдавна са установили, че би трябвало да можем да ги открием (Velchev 1978: 7–8).⁶

В първата част (равна на първия катрен) от сонета, въведена с максимално обобщителното твърдение *Не трае нищо!*, попадат следните утвърждения: няма час, който да не ни отнема по нещо; най-хубавото време от човешкия живот (*летата* му) са скоротечни видения, т.е. преминават бързо и в тях има нещо илюзорно, нереално; човек не само е устремен към *нищожество*, но няма и минута покой в този свой устрем (което несъмнено е хипербола); единствената *вечност*, която би трябвало да е *контрапункт* на нищожеството, са оковите на духа му.

Елементите във втората част от вътрешната логика на сонета, начеваща с *Тъга без име!*, като че ли отместват за миг погледа на читателя от безнадеждната картина, насочвайки го към душевното въздействие, което самото ѝ очертаване оказва върху лирическия Аз и потенциално – върху *всеки от нас* (на промяната от третолична във второлична глаголна форма тук обръща внимание Д. Михайлов – Mihaylov 1994: 80). Тъгата е породена от: това, че усещаш *бега на времето* (т.е. даваш си добре сметка за него); че и най-лъчезарното, т.е. най-светлото дело се е превърнало в *чер спомен* (т.е. в своята противоположност) и не носи удовлетворение; че и *чистият възторг*, и *благата* (т.е. добрата) воля са смазани от времето (от тях не е останало нищо мотивиращо, вдъхновяващо занаят), но срещу всичко това няма какво да се направи, защото човекът е *безсилен* да се бори с *времето*; остава му само да сведе *победен* чело надолу.

Третата част от вътрешното разгръщане в логиката на сонета връща към началото му с *припева* (рефрена) *Не трае нищо!*, разгръщайки *последниците* от очертаната преди това екзистенциална ситуация на човека за различни страни от неговата личност и битие: емоционалната болка и опустошение, настъпващи у него (извикани от сравнението с плача на майката на гроба на невръстното ѝ детенце); съзнанието за безсмислие на неговия труд, борби, подвизи (*безцелни схватки, подвизи безплодни, труд напрасен* – тук дори градацията липсва, изброеното е *еднакво* в безсмислието си) и накрая на първата терцина – постепенното оголване на душата от всичко, което я е украсявало (както

⁶ П. Велчев се опира до голяма степен на интуициите на Йоханес Бехер, които не се споделят от всички изследователи на сонетната форма.

вятърът оголва дървото от листата му). Поантата в завършващото двустишие на втората терцина реферира към онова единствено *вечно* нищожество от първата строфа, което тук се раздвоява между *неразрушимото разрушение* (обикнат от Михайловски реторичен похват за създаване на парадоксални словосъчетания) и следващата го *мрътвина*. Ето как в края на творбата отново сме се издигнали на онова максимално обобщено (абстрактно) равнище на *всесветовната сцена*, равнището на глобалните и универсални обобщения, с които е богата философската лирика на Стоян Михайловски.

Ред стихотворения от *Философически и сатирически сонети* вървят по посока на тези и подобни на тях внушения – за всепоглъщащата сила на времето, за тържеството на злото и безсилието на човека да му се противопостави трайно и ефикасно, за смъртта като последен изход от главоблъсканицата на световните загадки, невъзможни за проумяване от немощния човешки ум. Ще спомена само някои от тях, които са по-пряко свързани с изследваната тема: *Светопреставление, Подир двадесет години, Книгата на книгите, Щастие, Писателско нищожество, Прогрес, Велика, мощна и справедлива!, Величайшият въпрос* и др.

Сред изброените творби бих открил *Писателско нищожество* (Mihaylovski 1987: 51),⁷ където присъства един от трайните мотиви в творчеството на поета философ изобщо – за *книжното знание* и за това кой е неговият носител и коя е *книгата* на знанието. Стихотворението започва с настойчив призив, с императивен тон: *Недейте писа никога, мислителю, поете! / Не виждате ли колко са книгата безполезна? С грамаден склад словесен ни дариха вековете – / и пак Човецината се търкаля в черни бездни!* От развитието на сонета след това разбираме, че в случая авторът визира *книгата* на Историята, от която мнозина са чели, но малцина са научили нещо, което да помогне за утихването на *ужасната човешка олелия*, за това (както е казано в друго от споменатите стихотворения – *Прогрес*), *човецината*, т.е. човечеството, да престане да се върти *сè в един орисан кръг* (Mihaylovski 1987: 53).

Ако освен посочените творби се прибавят *Шестодневний Божий труд, Книгата на книгите, Наука*, то *нерадостната рекапитулация* по отношение *ненадеждността* на *книжното знание*, засвидетелствана в *краевековната сонетна сбирка* на Михайловски, ще се окръгли така с оглед на разните видове *книги*, на които той се е спрял: *книгата* на

⁷ В студията си за Михайловски от 1898 г. д-р Кръстев не го е открил специално сред най-сполучливите (*хубавите*) според него сонети от сборника на Михайловски (макар да е посочил един сроден по тематика сонет – *Искател на прославение*, вж. Mihaylovski 1987: 732). В избраната от мен перспектива обаче той е от съществено значение.

Природата (в *Книгата на книгите*); отбелязаната вече книга на Историята (не само в *Писателско нищожество*, но и в сонета *Еднаква очевидност и разни твърдения*); книгата на Сърцето човешко (в *Шестодневний Божи труд*); книгата на Науката (в *Наука*); с времето и възрастта лирическият Аз е престанал да намира удовлетворение и в онази книга, от която е черпил мъдрост като млад и която бива наричана също Книга на книгите – книгата (всъщност книгиТЕ) на Свещеното Писание (отново в *Шестодневний Божи труд*).

Но ако всяка една книга е принципно *ненадеждна*, то тогава толкова *ненадеждна* и *суетна* (напразна) е и мечтата човек да си издигне *книжовен паметник*, да увековечи името си чрез своето творческо дело – т.е. тук сонетите на поета философ ни сблъскват с *известния хорацевски мотив exegi monumentum, preobърнат наопаки*: няма смисъл да си издигаш *неръкотворен (словесен) паметник*⁸. Смятам, че стигаме до това скрито *позоваване* на Хораций с обратен знак (за разлика от по-явните *позовавания*, *прокарани* чрез епиграфите към някои от сонетите) *съвсем неслучайно* и дори *закономерно*, макар да е *напълно мислимо* Михайловски да не го е *прокарал съзнателно* в своя сонетен сборник.

Ако сега се пренесем за малко в лирическия свят на цикъла *сонети за Елена* от Пиер дьо Ронсар (1524–1585), ще попаднем като че ли в *съвсем друг свят – свят*, *сведен до любовните възторзи и копнежи* на един Аз, който се *дистанцира* от участие в каквото и да е *подвизаване*, *освен* в поетическото и дори поетически *фриволното*:

Ще остарееш ти и както си навива
чекръкът нишката, на гаснещата свещ
ще си прошепнеш стих от мен и ще речеш:
Възпява ме Ронсар, когато бях красива.

И ще се сепне в миг слугинята сънлива,
дочула името ми да мълвиш с копнеж,
и с кротък благослов или с възторг горещ
пред тебе чувствата си дълго ще излива.

⁸ При Хораций този мотив е засегнат не само в най-известното във връзка с него стихотворение *Паметникът на поета* (Ногасе 1992: 140), но и другаде, напр. в одата *Безсмъртието на поета* (Ногасе 1992: 95).

Но аз ще спя в пръстта, безплътна сянка – мир
 сред сенки миртови видяла най-подир;
 а твоя милост пред огнището ще дреме,

ще жали за живот надменно похабен...
 Живей, недей мисли за утрешния ден
 и късай розите на младостта навреме.

(прев. Кирил Кадийски – Ronsard 2019: 131)

Стихотворението на *принца на поетите* (или поне на *френските* ренесансови поети),⁹ писано не в първата му младост, както и това на Михайловски, не тръгва – за разлика от *Не трае нищо!* – от мащабна общочовешка перспектива, а от съвсем конкретна житейска ситуация, макар и въобразена от поета и пренесена напред във времето. То се опира върху индивидуалното (и в този смисъл единично) човешко преживяване, насочено е към него и едва чрез него може да се издигне до някакво обобщение, което да зазвучи общочовешки – призивът към възлюбената в края (особено в българския превод с неговото второ лице, ед. ч., за разлика от второто лице мн. ч. във френски)¹⁰ би могъл да бъде възприет от читателя и като послание с универсален характер. За отблязване е, че краят на сонета и цялостното му внушение препращат недвусмислено към *Хораций* – особено *авторитетния* и за двамата наши автори римски автор от *златния век* на Август, като в случая на преден план излиза не мотивът за *неръкотворния (словесен) паметник*, чието използване в отрицателен модус открихме при Михайловски, а другият, не толкова известен *хорацевски мотив*, познат под името *carpe diem* (или *хвани деня*).¹¹ При Ронсар този мотив е използван така, както го е използвал и именитият му античен предшественик – в положителния модус на утвърждаването: не само на тукашната и сегашна любов, но и на *бъдещата* слава на възпяващ и възпяван в тази любов. Както казва Стоян Атанасов в своя предговор към тома със стихотворения на Пиер дьо Ронсар, на

⁹ Заглавието на предговора на Е. Панчева към българското издание на сборника *Amoretti* от Едмънд Спенсър (тя е и преводач на книгата) насочва към друг претендент за тази символична титла – автора на *Amoretti* (Pancheva 2021: 7), който все пак се оказва повлиян в сонетите си от неконкретизираната, но спомената *френска традиция* (Pancheva 2021: 12).

¹⁰ Елен е благородна дама.

¹¹ Вж. Ronsard 2019: 289 (бел. 49). Поне в още две творби от сборника този мотив е съвсем ясно артикулиран: в стихотворението *Египет напусни – страна на фараони* (Ronsard 2019: 129) и в *Приятели, насам, да пием с бодри сили* (от цикъла със сонети за Мари – Ronsard 2019: 85).

който се позовавам в тази статия: *Поезията му, вярва той [Ронсар], дело на смъртен, е залог за безсмъртие. Тя спасява от забрава и хората, които възпява* (Atanasov 2019: 13).¹²

И все пак: освен *общата крайна (или по-скоро начална) точка* в двете разгледани стихотворения – на Михайловски и на Ронсар, превращаща към голям и споделен античен авторитет, както и *класическата форма* на италианския сонет, ползвана и от двамата поети, има ли *друга съществена особеност*, която да сродява техните толкова различни по своята тоналност и смислови акценти лирически светове? Осмелявам се да я потърся в следната хипотеза: като последовател на петраркистката концепция за любовта, Пиер дьо Ронсар познава добре онази *особена, стипчива сладост на любовното страдание*, която откриваме в сборника *Канцониере* на Франческо Петрарка, онази *самоопияняваща се печал*, която в новото време наричат *тъга, мъка (acedia)*, а в древността са наричали *печал (aegritudo)* (цитирам от диалогичната творба на Петрарка *Моята тайна* – по Arnaudova 1998: 48). Затова и той би могъл да изповяда като своя знаменит италиански предшественик: *Аз така се опивам от своята душевна борба и мъка, с някакво стеснително сладострастие, че само неохотно се откъсвам от тях* (цит. по Arnaudova 1998: 48).

Ако при петраркистите *ацедията* трябва да бъде разбрана като сладка мъка, сладко самотерзание от *невъзможността да промениш една ситуация, свързана с любовно обожание (най-често само отдалеч)*, на която се оставяш да бъдеш *доброволен пленник*,¹³ при Михайловски коренът на ацедията, на *тъгата без име* от втората строфа на *Не трае нищо!* е породена, както установихме, от *невъзможността да се промени изначалната екзистенциална ситуация на човека в света*, да се въздейства трайно и за добро върху хода на човешката история (от позицията на отделната човешка личност), да се извлече вечен и незаличим смисъл за единичното и мимолетно човешко съществуване.¹⁴

Вече видяхме какъв изход от ситуацията на Ронсаровия лирически човек е привидян в любовната му поезия – изход, който може би ще смекчи за момент ацедията, но няма да я премахне, защото тя е *любим враг и желан натрапник* в живота на лирическия

¹² Заслужава интерес и продължението: *С този довод Ронсар се надява да сломи и съпротивата на жените, към които се обръща в своята поезия.* (Atanasov 2019: 13).

¹³ При Ронсар намираме следната кратка формулировка (в стихотворението *На дивно недостъпната Дриада*): *сладостта от скръб да гаснеш в плен (le plaisir de me fondre en langueur* – Ronsard 2019: 71; 70).

¹⁴ Очевидно е, че и от тази тъга с философски корен може да се извлече горчива сладост, макар в сонетите на Михайловски сладостта да не е артикулирана, както е с любовната ацедия при Петрарка или Ронсар.

Аз, без когото поезията на петраркиста губи голяма част от очарованието и уникалността си. Какъв изход в безизходността търси лирическият Аз на Михайловски във *Философически и сатирически сонети*? Такъв изход сякаш се набелязва на моменти, но струва ми се, само като *припламнал отдалеч възделен блян*, толкова нереален, колкото и всички останали *видения*, вълнуващи човешката душа в сборника на поета философ: безметежното небитие на разсеялата се *като дим в небесний свод*, нечуваща, неவிждаща и неусещаща персоналност на Аза – като противоотрова за горчивите превратности на Съдбата (в *Нирвана*); покоят на *безмислието* – като противоотрова на безСмислието на човешкото подвизаване (в *Безмислие*);¹⁵ *щастие*то на потъването в *тихо несъзнание* (Mihaylovski 1987: 50) като противоотрова на невъзможното вселяване на мира в човешките души (в *Щастие*).

Като се има предвид *борческата натура* на лирическият Аз в творчеството на Михайловски обаче (и преди, и след 1905 г.), подобна *представа за покой*, макар и толкова властно привличаща го в миговете на ацепция и резигнация, никога не може да се мисли като *решаваща* за нравственото му кредо или за житейското му поведение. Понеже не иска да се примири със злото, той няма да престане да се бори с него, независимо че борбата го отвежда към неизбежното в крайна сметка поражение. *Причините за присъствието ѝ* в творчеството на Михайловски преди 1905 г., заедно с някои мотиви, които граничат с богоборството и фатализма, могат да се търсят в различни посоки – и философски (напр. влиянието на Шопенхауер),¹⁶ и чисто религиозни. По този повод ми се струва ценно да приведа едно самопризнание на поета философ от 1909 г., което съм цитирал и друг път: че на младини е бил склонен да вярва в едно *непълно, несъвършено божество, което вижда злото – не го обича – ала не е в състояние да го премахне* (Mihaylovski 1909: 333–334). Тук съвсем на място идва и следното наблюдение на Сава Сивриев, изследовател, завръщащ се често към творчеството на поета философ: *Религиозното мислене на Михайловски през 80-те и 90-те години на XIX век е непълно. Едва след 1905 той намира смисъл в живота чрез вярата. Въпреки това в неговото творчество се*

¹⁵ В *Светопреставление* то е определено така: *човешкото вълнуване безсмислено, нетрайно...* (Mihaylovski 1987: 40).

¹⁶ Вж. стихотворението (също в сонетна форма) *Като прочетох съчиненията на Шопенхауера* (Mihaylovski 1987: 202), което е включено в книгата на Михайловски *Corrente calata* (трета част на големия му поетически проект със заглавие *Novissima verba*), публикувана през 1890 г., т.е. пет години преди *Философически и сатирически сонети*. Ат. Натев определя това стихотворение като *възлово* за творчеството на Ст. Михайловски, но макар, според него, да е налице *осъзната връзка* на автора му с онова, което Натев назовава *европейски нихилизъм* (следвайки Ницше), той смята, че не *относимостта* на Михайловски към споменатата европейска „рубрика“ [...] *определя литературната му значимост* (Natev 1987: 11).

чете жажда за идеал и върховен ред. Изявен е висок и независим борчески дух (Напред!, 1884) (Sivriev 2018–2020). В цитирания от С. Сивриев текст религиозно може да се мисли като синоним на *християнско*.

Когато десет години след публикуването на *Философически и сатирически сонети* лирическият Аз на Михайловски от сонетния му шедевър *Лама сабахтани* се изправи пред образа на Богочеловека,¹⁷ разпънат на Голготския кръст, ще бъдат засвидетелствани следните чудеса: рационалистът ще остави за момент настрана своята рационалистичност и ще отвори сърцето си за благодатното и изцеляващо Божие действие; ацедията ще отпусне своята хватка, защото страданието на Аза ще се огледа в друго страдание, неизмеримо по-голямо и жертвено от неговото, а човекът – в истинския и изначален образ на Човек; и накрая – най-важното чудо в контекста на нашата тема ще е в това, че *огромната и непоносима тежест на всички изминали векове*, надвиснала неотвратимо над лирическият Аз в *Не трае нищо!*¹⁸ и в сонетния сборник на Михайловски като цяло, ще олекне, защото една индивидуална човешка съдба вече няма да е вселенски самотна и безприютна в своята нищожност, единичност и отделеност от съдбините на света, а ще бъде възсъединена и с тях, и с цялото човечество – както това е възможно само в Богочовека Христос:¹⁹

Тежи ми, Боже, кръстът на живота...
 Духа ми скръб обсажда, гина веч...
 И виждам Те на твоята Голгота –
 И шепна Твоята предсмъртна реч...

Живях в тълпите сам – не ме разбраха.
 В мен всичко светло, всичко в мен добро,
 раздадох го... Душата ми обраха,
 оставиха ми черното тегло...

¹⁷ Такова е заглавието на една от стихотворните поредици на Михайловски в *Църковен вестник*.

¹⁸ Анализирана проникновено от Димитър Михайлов в монографията му за Михайловски от 1994 г., която остава все още ненадмината по всеобхватното си и внимателно обглеждане на най-важните аспекти в личността и творческото дело на поета философ (вж. Mihaylov 1994: 79–83).

¹⁹ Текста на сонета цитирам по изданието Mihaylovski 1996: 29.

Посях любов – поженах срам, вражди!
 Напущам веч световните стъгди –
 и в Теб подирям, Господи, подслона...

Тъй ястреб от ловеца повален,
 издъхва в някой кът усамотен,
 с очи, обърнати към небосклона!²⁰

Ето накрая изводите и обобщенията ми, както и хипотезата, отнасяща се до актуалността на творчеството на поета философ и сатирик в нашето съвремие:

1) Знайно е, че сонетът е обвързан в генезиса си с *ренесовата чувствителност и култура*, в нея той присъства като част от сонетната *сюита*, която в по-късно време по-рядко се явява. Както основателно напомня Клео Протохристова, в Романтизма и след него сонетът вече съществува като самостоятелна творба, а не задължително в *сюита* (Protohristova 2000: 66). В този смисъл сонетната сбирка на Ст. Михайловски *Философически и сатирически сонети* от 1895 г. (казаното важи и за *Цариградски сонети* на Константин Величков от 1899 г.) представляват – в общоевропейски контекст – късни поетически реализации на една вече поотминала в Западна Европа литературна практика, която обаче ще има свои *рецидиви* и по-късно, при това не само в България (един от тях са *Сонетите към Орфей* на Р. М. Рилке от 1923 г.).

2) *Рационалистичната (и интелектуалистична)* по своята същност нагласа, предполагаема у един сонетист, съответства на подобна нагласа у самия Михайловски, който най-често е възприеман от българската критика, от д-р Кръстев насам, като автор, създаващ *поезия на мисълта* (вж. Kyosev 1987: 693), а подобна нагласа влиза в конфликт

²⁰ Към какво би трябвало да бъде съотнесена *ацедията*, тази *тъга без име*, сполетяла лирическият аз в сонетите на Михайловски, ако бъде поставена и разгледана в контекста на православната аскетика? Тя вероятно би се озовала на границата между *унието* и *скръбта* (печалта), две трудно разграничими една от друга страсти, поне според класическия и основополагащ труд *Обозрение на духовната битка* от св. Йоан Касиан Римлянин, живял през III–IV в. сл. Хр. Унието според него е тревожно състояние на безпокойство, оказващо разслабващо физическите и душевни сили на човека въздействие и отвличащо го от основните му занимания, докато скръбта (или печалта) идва вследствие на конкретна загуба, неосъществено желание или очакване и е свързана с привързаността на човека към преходните притежания и придобивки (срв. Cassian 1998, кн. 9 и 10). Заслужава си да се отбележи тук, че първото от значенията на думата *langueur*, която се появява в цитирания по-горе от мен откъс от Ронсар за сладката му скръб, е *униение* (FBD 2002: 779).

със стремежа, изразен в творчеството на поета философ за постигане на смисъла на живота със *сърцето*.²¹

3) *Любовта* не играе съществена роля в лирическия свят на *Философически и сатирически сонети* (за разлика от любовта при петраркистите), защото тя – както всичко останало в човешкия живот – подлежи на неумолимо и необратимо разрушение.

4) Като правило *сатирическото* начало няма място в един класически сонетен сборник, но във *Философически и сатирически сонети* сатиричното се вписва някак органично от гледна точка на онова, което А. Натев нарича *етикопоетика* на Стоян Михайловски, сплитаща [...] сякаш несъвместими неща: от една страна, *стремглаво втурване в злото на деня, гневлива непримиримост с всякаква проява на стадни инстинкти и властнически изстъпления, а от друга – дистанциране от преходното, страст към философско вглъбяване* (Natev 1987: 11). На мен ми се струва, че можем да четем сатириците в сонетния сборник на Михайловски като злободневни конкретизации (*онагледявания*) на по-общите принципи с философски характер, разгърнати най-вече в началната му част.

5) На последно, но съвсем не по значение място, бих искал да кажа нещо по повод на *актуалността* на творчеството на Стоян Михайловски днес. Струва ми се, че съдбата на това творчество в настоящето ще се определя и като функция от вече отбелязаната в преходната точка негова характеристика. Умението на автора на *Поема на злото* да обвързва вечните философски въпроси със *злото на деня* може да се окаже важно негово предимство в една действителност, която все по-неумолимо се политизира и все повече се нуждае от прекарване на хоризонталната социополитическа прагматика през задълбочена и вертикално разположена духовно-нравствена призма. В излязлата през 2022 г. книга на проф. Цочо Бояджиев *Кратка история на античната философия* се срещаме с едно наблюдение на автора, което гласи, че и трите вида посткласически философии (епикурейска, стоическа и скептическа) са опити да се отговори на усещането на елинистическия човек, че *не може да въздейства на разширили се около него постполисен свят* (вж. Boyadzhiev 2022: 179 и сл.). Мисля, че твърде сходни чувства изпитва и днешният човек в глобализирания се свят, но тук ще си позволя да добавя *още една*

²¹ Вж. стихотворението на Михайловски *Сърцето и умът*, поместено в стихосбирката му *Железни струни* от 1890 (Mihaylovski 1987: 234–235), както и моя анализ на развитието в творчеството на Михайловски, свързано с тази раздвоеност на лирическия Аз („От идеята за Бога до личността на Бога (за религиозната лирика на Ст. Михайловски).“ В: *Стоян Михайловски и П. П. Славейков – ракурси на модерното*. Съст. М. Димитрова, Пл. Антоу, Цв. Атанасова. София: ИЦ Боян Пенев, 2009: 117–123).

хипотетична аналогия – този път между краевековните усещания на самия Михайловски към 1895 г., изразени в сонетния му сборник, и усещанията на съвременния човек.

Очевидно е, че при автора на *Философически и сатирически сонети* въпросните усещания са свързани с края на деветнадесетото столетие и очакванията, които този край е будел тогава. Но ние знаем от Историята, че XIX век в икономически и социокултурен смисъл може да бъде удължен до началото на Първата световна война, т.е. до края на т. нар. *Belle époque*, свързвана със стопанския и технологичен възход в Европа и с еуфорични очаквания от това какво той ще донесе на европейското човечество. Изглежда обаче, че бихме могли да мислим и за удължен (от краха на комунизма и породените от това надежди и очаквания) XX век, приключил не в хронологичния му край, а към 2020 г., с началото на коронавирусната криза. Тъкмо тази криза започна да изважда наяве остротата и на много други тлеещи под повърхността (гео)политически, идеологически и морални кризи на глобализирания се свят (сред тях е и кризата на доверието на управляваните в управляващите) – свят, в който т. нар. *либерален консенсус* бе поставен под прицел и силно разклатен още преди това (вж. напр. Appignanesi & Garratt & Sardar & Curry 2022: 175 и сл.; 183). Твърде е вероятно в очертавания се нов социополитически контекст въпросите (и философски, и злободневни), които поставя с цялостното си творчество Стоян Михайловски, да придобиват все по-голяма актуалност. Може би и някои от отговорите.

REFERENCES

- Appignanesi & Garratt & Sardar & Curry 2022:** Appignanesi, Richard & Chris Garrat & Ziauddin Sardar & Patrick Curry. *Introducing Postmodernism: A Graphic Guide*. Sofia University Press, 2022. [In Bulgarian: Апинянеси, Ричард & Крис Гарат & Зиаудин Сардар & Патрик Къри. *Въведение в постмодернизма. Визуален пътеводител*. София: УИ Св. Климент Охридски, 2022.]
- Arnaudova 1998:** Arnaudova, Valentina. *West European Literature*. Sofia: Anubis, 1998. [In Bulgarian: Арнаудова, Валентина. *Западноевропейска литература*. София: Анупис, 1998.]
- Atanasov 2019:** Atanasov, Stoyan. "Ronsard's Love Poetry." In Ronsard, Pierre de. *Poetry*: 5–21. Kadiyski, Kiril & Stoyan Atanasov, eds. Transl. by K. Kadiyski. Sofia: Kolibri, 2019. [In Bulgarian and French: Атанасов, Стоян. „Любовната лирика на Ронсар.“ В: Пиер дьо Ронсар. *Поезия / Pierre de Ronsard. Poésies*: 5–21. Подб. и прев. К. Кадийски. Предг. и бел. Ст. Атанасов. София: ИК Колибри, 2019.]
- Boyadzhiev 2022:** Boyadzhiev, Tsocho. *A Brief History of Ancient Philosophy from Its Beginnings to the Age of Hellenism*. Sofia University Press, 2022. [In Bulgarian: Бояджиев, Цочо. *Кратка история на античната философия от нейните начала до епохата на елинизма*. София: УИ Св. Климент Охридски, 2022.]

- Cassian 1998:** Cassian the Roman, John, saint. *The Confernces of John Cassian*. Sofia: Kiril Marinov, 1998. [In Bulgarian: Касиан Римлянин, Иоан, св. *Обозрение на духовната битка*. [София]: Кирил Маринов, 1998.]
- FBD 2022:** Chaushev, Asen, ed. *French-Bulgarian Dictionary*. Sofia: Nauka i izkustvo, 2002. [In Bulgarian: Чаушев, Асен, ред. *Френско-български речник*. София: НИ, 2002.]
- Horace 1992:** Quintus Horace Flack. *Collected Works*. Transl. by G. Batakiev. Sofia: Narodna kultura, 1992. [In Bulgarian: Квинт Хораций Флак. *Събрани творби*. Прев. от лат. Г. Батаклиев. София: НК, 1992.]
- Kyosev 1987:** Kyosev, Aleksandar. "The Destiny of a Literary Heritage." In Mihaylovski, Stoyan. *Divine Rebel: Philosophical Poetry and Prose: 679–721*. Sofia: Balgarski pisatel, 1987. [In Bulgarian: Кьосев, Александър. „Съдбата на едно творчество.“ В: Михайловски, Стоян. *Божествен размирник. Философска поезия и проза: 679–721*. София: БП, 1987.]
- Mihaylov 1994:** Mihaylov, Dimitar. *Stoyan Mihaylovski*. Sofia: Prosveta, 1994. [In Bulgarian: Михайлов, Димитър. *Стоян Михайловски*. София: Просвета, 1994.]
- Mihaylovski 1909:** Mihaylovski, Stoyan. "Beyond the Sunless Places of Blind Passion and beyond the Sunlit Places of the Modern Idea." *Carkoven vestnik*, no 28 (1909): 333–334. [In Bulgarian: Михайловски, Стоян. „Отвъд осоите на сляпата страст и отвъд присоите на модната идея.“ *Църковен вестник*, бр. 28 (1909): 333–334.]
- Mihaylovski 1987:** Mihaylovski, Stoyan. *Divine Rebel: Philosophical Poetry and Prose*. Natev, A. & R. Koucheva & Y. Kamenov, eds. Afterword by Al. Kyosev. Sofia: Balgarski pisatel, 1987. [In Bulgarian: Михайловски, Стоян. *Божествен размирник. Философска поезия и проза*. Съст. и предг. Ат. Натев. Ред. и бел. Р. Койчева и Й. Каменов. Посл. Ал. Кьосев. София: БП, 1987.]
- Mihaylovski 1996:** Mihaylovski, Stoyan. *God: Religious Poems*. Ed. by Dimitar Mihaylov. Veliko Tarnovo: Slovo, 1996. [In Bulgarian: Михайловски, Стоян. *Религиозни стихотворения*. Подб., съст., посл. и бел. Д. Михайлов. Велико Търново: Слово, 1996.]
- Natev 1987:** Natev, Atanas. "The Inadaptable." In Mihaylovski, Stoyan. *Divine Rebel: Philosophical Poetry and Prose*. Ed. by A. Natev, R. Koucheva, Y. Kamenov. Afterword by Al. Kyosev: 5–21. Sofia: Balgarski pisatel, 1987. [In Bulgarian: Натев, Атанас. „Неприспособимият.“ В: Михайловски, Стоян. *Божествен размирник. Философска поезия и проза: 5–21*. Съст. и предг. Ат. Натев. Ред. и бел. Р. Койчева и Й. Каменов. Посл. Ал. Кьосев. София: БП, 1987.]
- Pancheva 2021:** Pancheva, Evgeniya. "The Prince of Poets." In Spenser, Edmund. *Amoretti: 7–23*. Transl. by E. Pancheva. Sofia University Press, 2021. [In Bulgarian: Панчева, Евгения. „Принцът на поетите.“ В: Спенсър, Едмънд. *Amoretti: 7–23*. Прев. от англ. Е. Панчева. София: УИ Св. Климент Охридски, 2021.]
- Protohristova 2000:** Protohristova, Kleo. "The Historical Development of the Sonnet and Its National Variations." In Protohristova, Kleo. *West European Literature: Comparative Observations, Theses, Ideas: 63–82*. Plovdiv: Hermes, 2000. [In Bulgarian: Протохристова, Клео. „Сонетът – исторически развой и национални конкретизации.“ В: *Западноевропейска литература. Съпоставителни наблюдения, тезиси, идеи: 63–82*. Пловдив: Хермес, 2000.]

- Ronsard 2019:** Ronsard, Pierre de. *Poetry*. Ed. by K. Kadiyski and Stoyan Atanasov. Transl. by Kiril Kadiyski. Sofia: Kolibri, 2019. [In Bulgarian and French: Пиер дьо Ронсар. *Поезия* // Pierre de Ronsard. *Poésies*. Подб. и прев. К. Кадийски. Предг. и бел. Ст. Атанасов. София: ИК Колибри, 2019.]
- Sivriev 2018–2020:** Sivriev, Sava. “Stoyan Mihaylovski.” In *Dictionary of Bulgarian Literature after the Liberation*. BAS Institute for Literature, 2018–2020. <http://dictionarylit-bg.eu/Стоян-Николов-Михайловски> (accessed: 02.03.24). [In Bulgarian: Сивриев, Сава. „Стоян Михайловски.“ В: *Речник на българската литература след Освобождението*. Институт за литература БАН, 2018–2020.]
- Velchev 1978:** Velchev, Petar. “The Most Dialectical Poetic Form.” In Velchev, Petar, ed. *One Hundred Sonnet Masterpieces*: 5–10. Sofia: Narodna kultura, 1978. [In Bulgarian: Велчев, Петър. „Най-диалектичната лирична форма.“ В: Велчев, Петър, съст. *100 шедьоври на сонета*: 5–10. София: НК, 1978.]

.....

KALIN MIHAYLOV (КАЛИН МИХАЙЛОВ, KALIN MIKHAYLOV, KALIN MIKHAYLOV,

KALIN MIHAYLOW), PROF. PHD

Sofia University of St. Kliment Ohridski

 <https://orcid.org/0000-0002-4585-1170>

“The ‘Nothing Lasts!’ Motive in Stoyan Mihaylovski’s Sonnets.” [Original title in Bulgarian: „Мотивът ‘Не трае нищо!’ в сонетите на Стоян Михайловски.“]

Cyrillo-Methodian Papers, no 13 (2024): 93–107.

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2024.13.93-107>

